

BONFINIUS ÉLETE, ÉS MUNKÁI.

ÍRTA

GR. KEMÉNY JÓZSEF.

Bonfinius, vagy a mint önmagát nevezi, *Bonfinis Márk Antal* ascolai ¹⁾ születésű olaszfi született 1434. ²⁾ Tanítványa volt az akkoron híres tudós Ascoli Henochnak. Iskolai pályáját bevégezvén, Páduában több előkelő családi ifjak nevelésével és oktatásával foglalatzkodott, azokat szónoklásra, költészetre, görög nyelvre, táncra és zenére oktatóván. Bizonyos ez Sabellicus Antalnak, kinek Marius nevű fia Bonfinius által neveltetett, 1539-ben Erfurtban kinyomtatott leveleiből, melyek közt ezeket olvashatni: „Marco Antonio Bonfinio suo Sabellicus Da operam, ut puer proficiat, ut optimis asvescat Auctoribus, ut grandia mirari incipiat, ut pedestrem orationem, et carmen alteri is exerceat, et ut uno verbo dicam, cura quaeso, ne puer frustra isthuc missus videatur.“ — és tovább: „Si quaeris, quo in vos sim animo, non possum non irasci. Sed Tu dic mihi, quando hoc me Tibi mandasse putas, ut filium Lyra admoveres? ut indecoro ad alienas mensas statu illum parasitum effingeres, turpi et molli motu ad alienos modulos histrionem? Quanto satius fuisset, hujusmodi ineptiis procul exclusis, filium meum utrique stylo asvescere, et dum plures dies in alienis versiculis ediscendis absumuntur, aliquid per se illum meditari, quod ad nostrum institutum adtineret.“ — és ismét: „Sedulo cures, ut Marius quam maxime exactum scribendi characterem non-modo capiat, sed vel abs Te vel ex alio quam celerrime arripiat, nec unius, duorumve aureorum parcas impensae, modo fiat, quod in primis fieri volo.“

Bonfinius tudománya, irományai és főleg görögből való fordításai által, hazájában hírt s nevet szerezvén magának, Recanátiban tanár, és az odavaló iskolák kormányzója lett. Azonban I. Mátyás magyar király dícsérete és tudósok iránti vágya s tiszlete Olaszhonig áthatván, Bonfinius sietett ezen nagy hírű királlyal személyesen megismerkedni, minek következtében 1485. an-

¹⁾ Az anconai kerületben.

²⁾ Kí fog tetszeni ez abból, a mit alább haláláról mondandunk.

nak udvarába ment. Ezt említ maga Bonfinius (Decad. IV. Libr. VII. edit. 1568. pag. 659.) e szavakkal: „*Paucis ante diebus Antonius Bonfinis, civis Asculatus e Picenti agro, Corvini Regis nomine succensus, Rhetiam* ¹⁾ venit, ubi cum Regem, et Beatricem adhibuisset (adivisset), varia *librorum, quae nuper ediderat* ²⁾, volumina detulit, tria Regi dicaverat: *Hermogenem* et *Herodianum*, quos e Graeco in Latinum ipse traduxerat, atque brevem *de Corvinae domus origine libellum*. Reginae duo: alterum *de virginitate et pudicitia conjugali*, *de historia Asculana* alterum. Unum autem *Epigrammaton* libellum Joanni Corvino inscripserat, cum haud injucunda, inutilique praefatione, ubi de instituendo novo Principe agebatur. Cum in castris ista volumina Rex avide lectitasset, scriptoris admiratus ingenium, quia nondum hominem noverat, Calend. Januar. accitis omnibus Aulicorum ordinibus et legatis, Viennae orantem Antonium intentus auscultavit, adductosque in medium libros omnes cunctis proceribus et pontificibus lectitandos dedit. Postulanti *missionem* ³⁾ abnegavit, nec parvo quidem Picentem rhetorem salario conduxit, faustaeque Beatrici legere et pro arbitrato suo scribere multa jussit ⁴⁾, nec non castra sequi praeceperat, scriptoribus et philosophantibus inimica. Quod cum is invitus facere cogeretur, ne ingrato in castrensi tumultu, molestiaque, ocio uteretur, oblatum sibi *Philostratum* tribus mensibus in Latinum transtulit: imprimis vero *Neapolitanas Icones*, deinde *Vitas Sophistarum* et *Epistolas*.“

Ennyit említ Bonfinius Decásaiban önmagáról és I. Mátyás király udvarában való hivataloskodásáról, és tudományos működéseiről. Fizetésül rendeltetett neki I. Mátyás király által a jádrai királyi jövedelem, a mit Miles Mátyás ily című munkájának előjáróbeszédében „*Siebenbürgischer Würg-Engel. Hermannstadt 1670.*“ így említ: „*König Mathias Hunyadi hat seinen Historiographum Antonium Bonfinium, weil er die ungrische Geschlecht- und Geschichte Register, nebenst seiner Lebzeit Historien so deutlich beschrieben, mit den Jadrensischen Renthen aus Dalmaten jährlich lassen versehen.*“ De Bonfinius, II. Ulászló királyhoz intézett azon

1) Réz, város Bécs szomszédságában.

2) Tehát az említett munkáit még Olaszthonban írta.

3) Azaz: Bonfinius elbocsátását kérte, de a király ezt ellenezte.

4) Tehát Bonfinius a királynénak felolvasója és írnoke lett.

levelében, mely mellett Magyarország történeteiről írt könyveit ezen királynak ajánlotta, még azt is önmaga említi, hogy I. Mátyás király, kevéssel halála előtt ezen történetek leírását reá bízta, és hogy azokat le is írná, vagy folytatná, azt II. Ulászló király parancsolta. Bonfiniusnak szavai az említett ajánlólevélben im ezek: „*Unnorum historiam, qui Ungarorum fuere progenitores, a Mathia Rege mihi delegatam et paulo ante ejus obitum injunctam, ut con-scriberem, ab origine mundi ad haec usque tempora quaecun-que memoratu digna intercessere, memoriae traderem, jussu tuo factum est. Omnia facile interitura reputabas, nisi quae literarum viverent monumentis. Opus igitur hoc Majestati tuae. jure dicamus, ut cujus beneficentia singularis ad scribendum im-pulerit, id ejus Principis numini dedicetur.*“

Bonfiniusnak ezen szavaiból kitetszik tehát, hogy Magyar-ország történeteinek leírását ő, a kire t. i. e munka még I. Mátyás király által bízott, csak ennek halála után II. Ulászló király alatt, és annak parancsára végezte be.

Igaz-e pedig az, a mit a mesét és mesélést néha igen is kedvellő Heltai Gáspár ily című munkájának: „*Chronica az Magyaroknac Dolgairul. 1575.*“ előjáró beszédében, Bonfinius említett munkájának I. Mátyás király alatti készítése és bírálása körülményeiről említ? — azt szintoly bajos már bebizonyítani, mint tagadni. Heltainak szavai ezek: „*Meg hadia Mattyás Király, mind a Püspeknec, mind Abpát Wraknac, és minden féle Deakoknac, hogy el keresnéc mind az egész Országot, minden Kaptolombéli Librariákat, és minden Kalastromokat, és egybe gyüthenénc minden jedzéseket, irásokat, és minden Historiákat, és azokat, be hoznác hogy meg láthatna azokat az Bonfinius Rhetor, és égy más után Szép rendre hoszhatna, és szép ékes Deak szokal meg irhatná azokat. És mikoron ekeppen lött volna, Bonfinius a soc jedzésekből, és külem külemb féle irásokbol, mind egy könywbe szörze mind az egész Historiát, Kezdetől fogva mind végic. Annak utánna Mattyás Király mind az egész Országbol gyüte az Wrac, és főrendec Közzül huszon négy vényeket, és Misse gradon (Wisegrádon) azzoc előtt, és a király előtt, mind kezdetől fogva végic, el olvassa Bonfinius a Könywet, és meg mondottác, mint halloták ők azon dolgokat, az ő öszöktől. *Úgy készült meg a Bonfinius Chronicája Mattyás Kiralyic.*“*

Tehát Heltai szerint Bonfiniusnak, a magyarok történetéről írt munkájának egy része (talán az első három Decas, melyeket azután Brenner Márton 1543-ban nyomtatásban kiadott) még I. Mátyás király halála előtt készült el, a mi azon körülményből is kitetszik, hogy Lobkowiczzi Hassenstein Bohuszló 1490. szeptember 14-dikén II. Ulászló király titkárának Schlechta Jánosnak ezeket írta: „Exspecto a te, ut Historias Antonii Bonfinii mittas“¹⁾.

A többi részei Bonfinius sokszor említett munkájának (hihetőleg az egész negyedik Decas, és az ötödik Decásnak öt könyvei), csak I. Mátyás király halála után, és főleg II. Ulászló parancsára irattak meg a szerző által, a mint ezt feljebb láttuk. — De mikor végeztetett be ezen munka?

A bécsi császári könyvtárban találatnak II. Ulászló király kincstárának bevételei s kiadásairól való 1494. és 1495-beli számadásai, melyek Engel Keresztély által „Geschichte des Ungr. Reichs. Halle 1797.“ I. a 17-dik laptól kezdve kinyomattak. Ezekben a 91. lapon ezeket leljük feljegyezve: „Nono die Aprilis ex mandato Regio empta sunt Pergamena pro Chronica Hungarorum, quam compilat Bonfin, pro flor. IV. — Eodem die Scriptori Antonii Bonfyn datus est flor. I.“ — És a 94. lapon: „Eodem die (5. Junii) Scriptori Chronicae Hungarorum, famulo videlicet Dni Anthonii Bonfyn datus est flor. I.“ — Ezekből kitetszik, hogy Bonfiniusnak ezen munkája el lévén már készülve, az 1494. és 1495-ben iratott tisztaba II. Ulászló király számára. Ugyan ezen példánynak időtelte utáni viszontagságait gyanítani lehet azokból, a melyeket Bonfinius Decássainak régebb kiadásairól alább említeni fogok. A mi pedig a most említett példánynak íróját, a ki a fennebbieket szerint Bonfiniusnak inasa volt, illeti, arról megjegyzendő, hogy ezen irásáért annyira meg tudta II. Ulászló kegyét nyerni, hogy nemességet nyert. Az ezen nemességi levélnek idetartozó sorai ezek: „Nos Uladislaus Cum summa Joannis scriptoris et familiaris Nostri fides, et assiduitas, qui Historiam Hungaricam ab Antonio Bonfinis editam, fideliter rescripsit, nuperrime venisset in mentem, ejus fideles et elegantes labores immunes (inremuneratos) praeterire nequimus, quos non tam alieno, quam nostro testimonio sat hac-

¹⁾ Lásd ezen levélnek 1570-beli prágai kiadásában.

tenus exploratos habuimus, quare eum in nobilitatis ordinem numerandum esse et jure, et sponte censemus“ 1).

Bonfiniusnak Magyarhonban írt egyéb tudós munkáiról alább léssen emlékezet. I. Mátyás király halála utáni hivataláról, és azután járandó fizetéséről szinte semmit se lehet mondani. A fennemlített kincstári 1494. és 1495-beli számadásokban csak ezt leljük feljegyezve: „Eodem die (30. sept.) Antonio Bonfinis dati sunt floreni VIII. — hónapi fizetése volt-e ez Bonfiniusnak? vagy annak hátramaradt része? fel nem jegyeztetik.

Bonfinius halálának ideje kikutatásában sokat tapogatót Pray, a ki Annalisainak IV. részéhez írt előjáróbeszédében azt bizonyította, hogy Bonfinius az 1515. esztendő el nem érhetette, ily című munkájának „De Prioratu Auranae“ 60-dik lapján pedig bebizonyítani ügyekezett, hogy Bonfin az 1505-dik évet el nem érte. Mind születése, mind pedig halála idejéről felvilágosítást kapunk a következő című könyvben: „Breviculum Chronologicum, in quo quid in tempore per diversos annos notatu dignius acciderit, congestum reperitur. Industria Joannis a Rhenis de Monte Joannis. Coloniae Marcus Gymnicus excudebat. MDXLVIII.“ in 8o. a hol a 195. lapon ezt olvashatni: „Marcus Antonius Bonfinis Asculatus, vir de eruditione, et Pannonum Historia optime meritis, dum jam in Patriam reversurus, reluctante licet Pannonum Rege, semet itineri accomodasset, initio veris anni 1503 appoplexia repente tactus Budae anno aetatis LXIX, non sine omnium bonorum — habeat enim et invidos — luctu obiisse fertur, sepultus in sacello Sanctae Margarethae.“

Született tehát Bonfinius 1434, — meghalt Budán 1503-nak tavaszán, eltemettetett szent Margit kápolnájában.

A sírkövére írott verseket egy 1568-beli bonfiniusi kiadásnak címlapjára így lelem beírva:

„Epitaphium Antonio Bonfinio positum.“

„Hac sub tumba jacet Bonfinus, gente Picentus,

Doctus, et ingenuus, Auctor amenus erat.

Hic ejus ossa cubant. Sed quod hisce omnibus majus,

Jam suas historias Hungara tellus habet.“

Életéről egy különös értekezést írt D. W. Moller „De vita

1) Wagner „Analecta Scepusiensia.“ II. p. 113, a hol az is mondatik, hogy uozzenemesítő levélnek szövegét maga Bonfinius fogalmazta.

Antonii Bonfinii. Altdorf. 1698^a in 4-o, — de ezt még nem láthattam.

Bonfiniusnak írott munkáit elősorozván, azokat két részre osztjuk, az elsőhöz tartoznak azok, melyeket még Magyarországra való áttelepedése (azaz 1485) előtt készített; a másodikhoz pedig számláljuk azokat, melyeket 1485-ön innen magyar hazánkban írt. — Ezeket így felosztani könnyű, mert Bonfinius Decad. IV. Lib. VII. edit. a. 1568. pag. 659. önmaga előszámlálta azon munkáit, melyeket magyar földön írt: — a mely munkái tehát ott elé nem soroztatnak, azokat 1485. előtt Magyarországon kívül írta.

Külföldi munkái ezek:

a) „Hermogenis Libri de arte rhetorica, et Aphthonii sophistae progymnasmata, Ant. Bonfin. interprete. Lugduni. 1538.“

Ezen görögből való fordítási munkájának kéziratát 1485-ben Olaszhonból magával hozta I. Mátyás király udvarába, és azzal a királynak kedveskedett.¹⁾

b) *Herodianus* Alexandriusnak munkáját még Olaszhonban görögből latinra fordítván, — kéziratát magával hozta 1485. I. Mátyás udvarába, s azzal is kedveskedett a királynak.²⁾

c) „*De Corvini domus origine.*“

Ezt még Olaszhonban készítette, s magával hozta 1485. Mátyás király udvarába, és a királynak ajánlotta.³⁾ Ugyanezen munkáját belészötte a magyarok történetéről írt munkájába Dec. III.

d) „Antonii Bonfinii *Symposion* trimeron, sive de pudicitia conjugali, et virginitate Dialogi tres, nunc primum ex Bibliotheca Joannis Sambuci in lucem prolati. Basileae 1572.“ in 8-o.

Ezen munkájának kéziratát Bonfinius magával hozta Olaszhonból 1485-ben I. Mátyás király udvarába, és azt nejének, Beatrix királynénak ajánlotta.⁴⁾ Ajánlólevelében szól Bonfinius I. Mátyás királynak a tudományok gyarapítása iránti törekvéseiről. — Ezen kézirat idővel Sambucus János könyvtárába jutott, és Leunclavius azt onnan kapván, 1572-ben Basileában, Bonfinius ajánlólevelével együtt kiadta. — Bonfiniusnak ezen munkája 1621-ben

1) Lásd : Decad. IV. Lib. VII. edit. a. 1568. p. 659.

2) Lásd u. o.

3) Lásd u. o.

4) Lásd u. o.

ujra sajtó alá jött, de mind Rómában, mind Spanyolhonban a tiltott könyvek közé soroztatott. — Lásd: „Index Librorum prohibitorum et expungendorum, pro Catholicis Hispaniarum Regnis... Illustrissimi ac R. D. Antonii Sotomaioi... jussu, ac studio recognitus. Madriti. 1667.“ — és „Index Librorum prohibitorum Sanctissimi Domini nostri Benedicti XIV. Ex Typographia Rev. Pontificis Max. justus recognitus atque editus. Romae, 1785. Camerae Apostolicae. Cum summi Pontificis Privilegio.“ in 8-o. pag. 36.

e) „*Historia Asculana.*“

Ezen című kéziratát is Bonfinius magával hozta Olaszhonból, és ezt is Beatrix királynénak ajánlotta.¹⁾ — Jött-e ez valaha sajtó alá? nem tudatik.

f) „*Epigrammaton libellus.*“

Ezen című kéziratát is magával hozta 1485. Olaszhonból Bonfinius és azt Corvinus Jánosnak, I. Mátyás király fiának ajánlotta „cum haud injucunda, inutilique praefatione, ubi de instituendo novo Principe agebatur“ (Bonfinius szavai.²⁾

g) „*In Horatium Flaccum Commentarii.* Romae. 1538“ in 4-o.

Bonfiniusnak ezen Commentariusai már ezelőtt közrebocsátattak ily cím alatt:

Qu. Horatii Flacci opera cum Commentariis Acron. Porphyri Mancinelli et Ascensii, cum adnotationibus M. Ant. Bonfinis, et Aldi Manutii. Parisiis. 1528.“ in folio.

h) „*Genuensis Historia.*“

Bonfiniusnak ezen munkáját említi Dillherus János Mihály „Disputationes Academicae Norimbergae. 1652“ in 4-o című munkájában. Tom. I. pag. 583.

i) Egy kéziratot, mely így kezdődik: „Divo Mathie Pannonie, et Boemie Regi Principi invic. Antonii Bonfinii Traductio in Architecturam Antonii Verulini pie dicata praefatio“, talált Velenében 1817. idősb Schedius Lajos³⁾*)).

Magyarhonban, 1485-en innen írt munkái ezek:

a) „*Philostrati Lemni Libri II.*“

Idősb Philostratus Lemniusnak két könyveit Bonfinius görögökből latinra fordította három hónap alatt Magyarországra való

¹⁾ Lásd: Decad. IV. Lib. VII. edit. a. 1568. p. 659. ²⁾ Lásd u. o.

³⁾ Lásd: „Tud. Gyűjt. 1818.“ I. p. 112.

*) E munka már Magyarországon készült. T. F.

telepedése elején, I. Mátyás király kívánságára: „Oblatum sibi Philostratum tribus mensibus in latinum transtulit.“ — Ezt Bonfinius önmagára vonatkozólag írta ¹⁾.

Ajánlotta Bonfinius Philostratesnek ezen fordítását I. Mátyás királynak, és ezen ajánló-levelet következő cím alatt: „Antonii Bonfinii Praefatio Philostrati Senioris operibus in latinum sermonem ab eodem conversis praefixa, ad Mathiam Corvinum Hungariae Regem (de bello Austriaco, Neostadii, et Viennae oppugnatione, denique de Hungarorum militaribus exercitiis)“ — újra ki nyomatta Kollár Ádám következő című munkájában: „Analecta Monumentorum omnis aevi Vindobonensia. Vindobonae. 1762.“ Tom. 11. p. 310.

Nem sokára ezután, görögből való fordítási munkája ez:

b) „*Vitae Philosophorum et Epistolae.*“

Bonfiniusnak ezen két munkája sajtó alá jött 1516-ban ily cím alatt:

„*Flavii Philostrati Lemnii Libri II. De vitis Sophistarum, Antonio Bonfinio interprete. Ex aedibus Schurerianis. 1516.*“ in 4-o

c) „*Neapolitanae Icones.*“²⁾

d) „*Rerum Hungaricarum Decades.*“

Bonfinius ezen munkájának eredetéről és készítéséről szó lottam már feljebb, itt annak időszakonkénti különféle kiadásait és kiadásainak belbecsét említem.

1543. Besztercezi szászli *Brenner Márton* († 1552) volt a legelső, a ki 1543 a tudós világot Bonfinius első három Decásáinak szövegével megismertette, ily cím alatt:

*Antonii Bonfinii Rerum Hungaricarum Decades Tres, nunc demum industria Martini Brenneri Bistriciensis Transylvani, e Budensis exemplaris Autographo in lucem editae, antehac nunquam excusae. Quibus accesserunt Chronologia Pannonum a Noah, usque haec tempora et Coronis*³⁾ *historiae Ungaricae diversorum Auctorum. Basileae, ex Roberti Winter officina. Anno. 1543*“ in folio, pag. 536. — „Chronologia“ et „Coronis“ pag. 30.

Ajánlotta Brenner ezen kiadást nádor Révai Ferencnek. — Hogyan jutott pedig Brenner, Bonfiniusnak ezen három Decasá-

1) Lásd: Decad. IV. Lib. VII. edit. a. 1568. p. 659.

2) Lásd u. o.

3) „Coronis“ Koszori.

hoz? — azt Brenner ajánlólevelében így említette: „In his cum essem cogitationibus . . . Franciscus Abstenius ¹⁾ Archidiaconus, canonicusque Albae Regiae . . . ad Serenissimum Ferdinandum Regem Viennam venit. Qui cum pro amicitiae jure me accessisset, . . . complura Albensium . . . fortia facta enarrare cepit. . . . Antonius Bonfinius XXX libris (historiam Hungariae) elegantissime complexus est, cujus libri, inquit (Abstenius) copiam Paulus Istvánfius, vir et literis, et genere ornatissimus, superioribus diebus, dum Quinqueeclisiis agerem, mihi fecit ²⁾. Eo dicto mirifice exhilaratus, hominem (azaz: Abstemium) rogavi, daret operam, omnemque moveret lapidem, ut thesauro tanto potiremur: quod illi quidem haud difficile factu fuit. Nam Istvánfius ea, qua est eruditione, candore, humanitate, adeo facilem se nobis hic praebuit, ut misso celeriter libro, ultro etiam ad edendum me hortaretur. Quamquam autem liber imperitia librariorum, qui *ex Budensi exemplari autographo hunc descripserant*, multis in locis depravatus esset, quibus castigandis, restituendisque non parum operis mihi insumptum est, neque tamen in tanta temporis angustia, qua bibliopolis nostris, ad mercatum Francofordiensem profecturis, edendi libri provincia demandata erat, pro dignitate quaeque a me restitui potuerunt, editionem tamen longius differre nolui. . . . Ad Bonfinium redeo . . . pleraque concisa, abruptaque sunt, nisi librariis indoctis, qui librum descripserunt, id velimus adtribuere, quod etiam ipse, ut credam, facile inducor. Multorum enim manus in exemplari agnoscebatur, unde *furtivis, et successivis operis*, ³⁾ *alicujus Episcopi jussu clam descriptum fuisse puto.*“

Ezen sorokból látjuk tehát, hogy Brenner Márton Bonfinius munkájára Bécsben Bornemisza Ferenc által figyelmeztetve, Istvánfi Páltól kapta Bonfinius három első Decasainak azon hibás példányát, a mely a budai eredeti példányból titkon, s nem is egyszerre, még azelőtt valamely püspök számára íratott le, és a melyet azután Brenner nagy sietséggel 1543. sajtó alá bocsátott, a minek is a leve a következése, hogy Bonfiniusnak ezen kiadása tömve nagyon nyomtatási hibákkal.

Bonfiniusnak ezen kiadásához Brenner függelék gyanánt

¹⁾ Bornemisza.

²⁾ Eddig Bornemisza szavai.

³⁾ Inkább „horis.“

csatolta *Herold Jánosnak*, a ki 1543-ban basiliai polgár vala, következő című, de minden becs nélküli munkácskáját: „*Chronologia Pannoniae*“ melyről maga Herold, előjáró beszédében ezt írja: „*Longe alter, atque institutum nostrum erat, Lector humanissime, temporis angustia, Regni Ungarici Chronographiam delineare nos coegit. Vix enim septima a nobis suffurari potuit hora qua scribendum duximus.*“ Ezen gyáva *Chronologia* Bonfiniusnak majd minden későbbi kiadásaihoz csatoltatott minden ok, és haszon nélkül. — Megjegyzem mindazáltal hogy Haner csatlakozik, midőn „*De Script. Rer. Hung.*“ I. p. 159. erősíti, hogy ezen *Chronologia* legelőbb is Bonfiniusnak Sambucus János általi 1568-beli kiadásához függesztetett.

Bonfiniusnak Brenner Márton általi kiadásának második függeléke: „*Coronis Ungaricae Historiae,*“ melyet a következő darabok teszik:

- a) „*Michaelis Ritii Neapolitani de Regibus Hungariae.*“
- b) „*P. Callimachi Experientis Atila.*“
- c) *T. Cortesii, de Mathiae Corvini Regis Hungariae laudibus bellicis Carmen.*“

1545. Bonfiniusnak fenn említett három *Décása*, Brenner kiadása szerint, 1545-ben *Bonner Jeromos* által németre fordítatott, s kiadatott ily cím alatt:

„*Des allermächtigen Kunigreichs in Vngern wahrhaftige Chronik, und Anzeigung, wie das Anfang, Auf- und Abgang genommen, wie auch das vilfaltig Anfechtung, und uberfal gelitten unnd andern Nationen schwerlich zugefügt, unnd sich des Türkischen Angriff, so lang, biss zu unsern Zeytten, so Ritterlich erwert hat, inn Dreyszig Büchern imm Latin beschrieben, und yetzt durch Hieronimum Boner Schultheiss zu Colmar, inn diss volgendt Teutsch bracht, mitt lustigen Figuren anzeigt, unnd für Augen gestellt. Zu Basel, by Ruprecht Winther. 1545.*“ in folio. p. 190.

Budeus „*Bibliotheca Historica selecta. Jenae 1740*“ pag. 1485. Bonnernek ezen fordítását említve, hozzá teszi, hogy az nem Basiliában, a mint a címlapon áll, hanem inkább Bernában nyomtatott.

Czwittinger pedig „*Specimen Hung. Litterat.*“ pag. 86. említi, hogy Bonfinius *Décásainak* ezen fordítása ugyancsak Basi-

liában Oporinus János betűivel újra kiadatott a következő cím alatt:

„Antonii Bonfinii Vngarische Chronica“ in folio. — De nem csalatik-e Czwittinger? Ezen most említett cím alatt megjelent ugyan Bonfiniusnak németre való átfordítása, de nem 1545, hanem legelőbb 1581-ben. Lásd alább 1581. esztendőre.

1561. Brenner Márton által 1543. kiadott Bonfinius három első Décásai, habár azok hibásan adattak is akkoron ki, de még is magokra vonták némely azon időbeli honfiaink figyelmét oly annyira, hogy egyszerre többen is igyekeztek ezen Décásoknak több részeit is felkeresni s kiadni, még pedig névszerint 1561. *Treci Kristóf*, és *Gelei Tordai Zsigmond*, a magyar kamarának főnöke, a kinek maga II. Maximilián király ugyan 1561-ben (a mint alább látni fogjuk) Bonfiniusnak kiadását parancsolta.

Ezen célhoz járult basiliai könyvnyomtató *Oporinus János*-nak is a nyomtatás iránti készsége, mind ezeknek következtében Oporinus János 1561. sept. 15-dikén Gelei Tordai Zsigmondnak ezeket írta: *Quantum ad Bonfinium adinet, et quartam ejus Decadem*, scias me ante paucos menses iterum libros aliquot, nescio quartaene, aut alterius Decadis, accepisse a *Christophoro Trecio* Ungaro, sive Polono, qui item urgebat editionem totius Bonfinii historiae, etiam ejus, quae antea [per Brennerum est edita. Nactus autem fueram prius *Sambuci* rerum Ungaricarum epitomen, Viennae cum privilegio editam, quam item cupivissem Bonfinii historiae addere, nisi privilegium ad annos, nescio quot, obstaret. Jam vero ex Alexandro intellexi, tuam illam, non Sambuci esse. Itaque oro, si et tibi, et mihi placet, illam etiam recognitam ad me perferri ad proximum mercatum venum cures Francofordiam.“¹⁾ Unszolta tehát már 1561-ben Treci Kristóf Oporinust, a kinek Bonfiniusnak negyedik Décása már megvala, Bonfiniusnak újabb kiadására.

1562. Ugyan e tájt Gelei Tordai Zsigmondnak is II. Maximilián parancsára Bonfiniusnak újabb kiadását célozta, és eziránt Oporinussal levelezett is, a mi nek nyomát leljük említett Tordai Zsigmondnak 1562. febr. 11-én nádor Nádasdi Tamáshoz bocsá-

¹⁾ Pray „Index Libr. Rar.“ I. p. 176.

tott levelében ¹⁾, melynek ide tartozó sorai ezek: „Tenet memoria D. V. Illustrissima, me anno superiori (tehát még 1561-ben) egisse Viennae diligenter *de editione quartae Decadis Marci Antonii Bonfinis*, quae res gestas Mathiae Regis complectitur, ac Serenissimum *Regem Maximilianum injunxisse mihi, ut remoto omni scrupulo eam edendam curarem*. Ab eo tempore diversa me mandata S. C. Majestatis impeditum detinuerunt, nec idoneorum typographorum erat copia. Scripseram Joanni Oporino Basileam, is tarde respondit, et ejus literae tardius mihi sunt redditae, quibus acceptis, *successivis horis in curam editionis incubui, nec ea jam differri in longum potest. Rex exspectat, et multi in Aula non postremae auctoritatis mire eam sollicitant*. Ideo epistolam dedicatariam scripsi ad Seren. Maximilianum. Illam limatissimo D. V. judicio subjiciendam duxi, ideoque per hunc tabellarium eidem misi legendam, et corrigendam Oro itaque, ne gravetur aliquid temporis, publicorum negotiorum tractationibus subducere huic lectioni, et emendationi tribuere Praesens vero scriptum velit quaeso, apud se secreto habere, atque alios celare, et mihi ita, ut praemisi, correctum, et castigatum mature remittere. Namque *Oporinus postulat ad se transmitti Bonfinium*, cum adjunctis aliis ad mercatum vernum Frankofordiensem; id quod ex ejus literarum exemplo cognoscet, quod hic annexum eidem misi, Mercatus vero vernus solet haberi Frankofordiae ad diem palmarum. Multa autem mihi incumbunt interea praeparanda. Metus est, ne, si ad eum mercatum haec a me Oporinus non acceperit, aliis operam suam locet.“

Tordai Zsigmond Bonfiniusnak azon példányát, melyet kiadni szándékozott, Révai Jánostól kapta, a ki ötlet 1562. majus 2-dikán hozzá intézett levelében ²⁾ uaszolta annak mentől előbb kiadására e szavakkal: „Erat mihi in animo inter alia rogare D. V., *ut editionem Bonfinii ne longius differret*. Sollicitamur enim a multis, et increpamur, quod opus illud tam diu suppressum teneamus. Rogo itaque D. V. nomine omnium fratrum, ut quanto fieri potest citius in lucem dare velit *librum Bonfinii a nobis D. V. datum*, nostrique honestam, prout promisit, mentionem faciat; quod pro suo erga nos amore facturam bono modo non dubitamus.“

¹⁾ Pray. „Index Libr. Rar.“ I. pag. 174.

²⁾ Pray. u. o. pag. 173.

Azonban a fennemlített nádor Nádasi Tamás nem sokára azután, u. m. 1562. júniusban elhalván, s hihetőleg maga Tordai Zsigmond is ugyan e tájt az élők sorából kimulván, Bonfiniusnak akkor célozott kiadása merőben megakadott.

1565. Bonfinius kiadása iránti ezen magyarhoni működések akkor nem sikerülvén, Erdély e tárgyban némileg szerencsésebb vala, mert Heltai Gáspár feltalálván ugyan Erdélyben Bonfinius negyedik Decásának hat első könyveit egy, egyébiránt nagyon hibás példányban, azokat, a harmadik Decásnak 9. és 10-dik könyveivel (de csak annyiban, a mennyiben azok I. Mátyás királyunk életét érdeklék) 1565-ben sajtó alá bocsátotta ily cím alatt:

„*Historia Inclyti Matthiae Hunyadis Regis Hungariae Augustissimi. — Ex Antonii Bonfinii historici discreti Libris Decadis primum tertiae, deinde quartae, quae latuit hactenus, nullibique impressa fuit, in unum congesta, ac disposita a Caspate Helto, Claudiopolitanae ecclesiae ministro, et typographo Claudiopoli. Anno post datum, et natum Messiam. 1565*“ in folio.

A címlap után következik Szikszai Fabricius Balázsnak („Basilii Fabricius Szikszovianus“) előjáró beszéde, a melyben Heltairól ezeket említvén „*pietate, doctrina, et ipsa canitie reverendus senex, acumine ingenii, dexteritate iudicii plurimum pollens*“, Bonfiniusnak azon másolati példányáról, melyet Heltai a jelenlegi kiadásban használt, a következőt jelenti: „*Exemplar, quo in hac editione usus est Heltus, unicum habuit, munificentia Magnifici Dn. Michaelis Csáki conquisitum, et pro incredibili, ac perpetuo in Patriam studio communicatum, sed id partim inscitia, partim oscilantia librariorum diversorum erat corruptissimum. Ideo, ut veritas lectionis restitui posset, plurimis in locis de sensu auctoris divinare, non nisi collatis diligenter praecedentibus, et consequentibus, necesse habuit.*“ Említvén továbbá: „*Heltum daturum operam, ut Epitomen quoddam Historiae Hungaricae ab initio, ad Mathiae usque Regis tempora conficiat* 1), quo integram Patriae historiam, et quidem quasi in fasciculum excerptis rebus memoria dignissimis contractum, facile cunctis liceat cognoscere,“ előjáró

1) Heltai ezen ígérését teljesítette is 1575-ben kiadván ily című munkáját: „*Chronica a Magyaroknac Dolgairól.*“

beszédét így végzi: „Claudiopoli in Transylvania, in Gymnasio nostro. Ao. Dni. 1565. 1. Decembris.“

A következőzenden lapon találtnak: „Epigrammata in Historiam Mathiae Hunyadis Regis Hungariae Serenissimi, scripta in Schola Claudiopolitana gratitudinis et observantiae in Patriam ergo.“ Ezen epigrammákat készítették: „Basilius Fabricius, Michael Paxius, Paulus Turius Junior, Adamus Thordensis, Caspar Decius, Paulus Miskolcius, Demetrius Hunyadinus, Paulus Julensis (Gyulai Pál), Lucas Cracerus Bistricensis, Valentinus Tolnensis, Johannes Zilahinus, Georgius Serarius Claudiopolitanus, Demetrius Agricola Szikszai, és Joannes Pestius“ (Pesti János).

Bonfiniusnak ezen kiadása két részből áll, ú. m. a Brenner Márton által 1543-ban már kiadott harmadik Decasnak némely kivonataiból, melyek I. Mátyás király életét tárgyazzák, kihagyván mindazáltal Bonfiniusnak azon meséit, melyek a Hunyadi-családnak a Valeria romai nemzetségből való származását regélik; és a negyedik Decasnak azon hat első könyveiből, melyeket egy igen hibás másolatban Csáki Mihály Heltaival közlött, ez pedig most legelőbb kiadott, és a melyeknek végén panaszolkodik, hogy ezen negyedik Decasnak négy utolsó könyvei irigyek kezei alatt még lappangnak. Az általa kiadott negyedik Decasnak könyvei pedig oly tömve vannak hibákkal, hogy azokra hivatkozni és építeni lehetetlen, a minek nem Heltai, hanem Csáki Mihálynak hibás másolati példánya az oka. De mind e mellett is vagy on ezen kiadásnak, bibliographiai ritkaságán kívül (mert példányai szerfelett ritkák) azon haszna, hogy segedelmével némely hibák, melyek Bonfiniusnak frankfurti 1581-beli és úgynevezett hanoviai 1604-beli kiadásában az eléadásnak szövegét homályosították, kijobbíthatók, így példának okáért, az említett kiadásokban hibásan áll:

544 lap. 25 sor.:	„libera passio“	helyesb. Heltainál	„libera passio“
545 — 25 —	„quibus e primariis“	— —	„qui huc e primariis“
556 — 2 —	„grata hospicia“	— —	„parata hospitia“
556 — 29 —	„frumentum“	— —	„frumentum terit“
559 — 35 —	„huc Henrici omnes“	— —	„huc haeretici omnes“
562 — 8 és 10 —	„quod si feceritis“	— —	egészen kihagyatik.
564 — 15 —	„favore catenata“	— —	„furore, catena.“

Bonfiniusnak egyes helyeire tett ugyan Heltai bőven jegyzéseket, de azok nem lényegesek, és gyakran Heltainak csak vallási türelmetlenségét bizonyítják; ezeket itt elésorolni igen is unalmas, s nem is ide való.

Egyébiránt téved Czwittinger, midőn állítja, hogy Heltai, Bonfiniusnak ezen, általa kiadott munkáját magyar nyelven is ki-nyomtatta, mert Heltainak magyar nyelven kiadott ily című munkája : „Chronica az Magyaroknac Dolgairol. 1575.“ in folio (nem pedig in 4o., a mint Czwittinger mondja), nem Bonfiniusnak fordítása, hanem Heltainak azon munkája, melyről Szikszói Fabricius Balázs a fenemlített előjáróbeszédében ezeket mondja : „Heltum daturum operam, ut Epitomen quoddam historiae Hungaricae, ab initio, ad Mathiae usque Regis tempora conficiat.“

1568. Láttuk feljebb Gelei Tordai Zsigmondnak 1561. és 1562-beli törekvéseit Bonfiniusnak újabb kiadása körül, de azok akkor siker nélkül maradának ugyan, mindazonáltal nem sokára azután (1568.) Sambucus János ezen, Magyarhonban annyira ohajtott kiadást még is végre hajtotta, minekutána t. i. Bonfiniusnak egész negyedik Decasa, és az ötödiknek fele, rész szerint a Révai család, rész szerint váradi püspök Forgács Ferenc közlése által kezébe jutott volna. — De fő gondja vala Sambucusnak még az is, hogy Bonfiniusnak Brenner Márton által 1543-ban hibásan közre bocsátott három első Decasait, több kézirati példányok használata által megjobbíthassa, s kipótolhassa. E' nagy szorgalommal megtörténvén, megjelent végre Bonfiniusnak azon kiadása, melynek ez a címje :

„Antonii Bonfinii Rerum Hungaricarum Decades quatuor cum dimidia, quarum tres priores ante annos XX. Martini Brenneri Bistriciensis industria editae, jamque diversorum aliquot codicum manuscriptorum collatione multis in locis emendatiores : quarta vero Decas cum quinta dimidia, nunquam antea excusae, Joan. Sambuci Tirnaviensis, Caes. Majest. Historici ect. opera, et studio nunc demum in lucem proferuntur. Una cum rerum ad nostra usque tempora gestarum Appendicibus, quorum seriem versa Pagina indicabit. Accessit etiam locuples Rerum, et verborum toto opere memorabilem Index. Cum Caes. Majest. gratia, et privilegio ad annos sex. Basileae ex officina Oporiana. 1568.“ in folio. p. 923.

Ajánlotta Sambucus Bonfiniusnak ezen kiadását II. Maximiliánnak, és a magyarországi főrendeknek, s ajánlólevelében ezen kiadás alkalmáról ezeket írta : „Facile amicorum ego cohortationibus adductus sum, ut Bonfinium a me recognitum, et quindecim

libris, aliisque multis auctum, ornatumque iterum edendum curarem Quindecim libros ¹⁾ adjeci, quorum decem e bibliotheca Dominorum Revai, cum aliis ²⁾ credo communicati ad me pervenere, quinque posteriores nobilissimus, ac doctissimus antistes Varadinensis Franciscus Forgacz etc. ante paucos annos Oporino typographo Basiliensi a Christophoro Trecio primum communicatos liberaliter mihi detulit, nec pauca, quo est judicio (qui et ipse annales texere fertur ³⁾) nomina corrupta restituit. Hunc nostrum laborem maximus quoque archiepiscopus Nicolaus Olahus suo Atila, per ocium olim in Belgis, dum consiliis et fisco reginae Mariae praefuit, conscripto, non difficile cumulavit. Quae extremo sunt, nostris lucubratiunculis, velut majorum vigiliarum specimen, prodeunt.“

Ezen Sambucus ajánló levelében röviden említett függelékek, Bonfiniusnak jelenlegi kiadásához következőkkel rendel tálattnak mellékelve :

Előre bocsátatik Sambucusnak most említett ajánlólevele, azután Brenner Mártonnak hasonlólag ajánlólevele az 1543-beli kiadásból. Ennek vége után következik Utenhóvius Károlynak „In Joan. Sambucum Pannonium, ad Joan. Oporinum Octastichon“, s ugyan ezen költőnek latin versei „Ad Augustiss. Romanorum Imperatorem Maximilianum II.“ ezt követi Bonfiniusnak ajánlólevele II. Ulászlóhoz, s utána Bonfiniusnak Decasai, de amnyiban félbeszakasztva, hogy az első Decasnak hatodik könyvében, a 107. laptól kezdve a 136. lapig Oláh Miklósnak „Atila“ című munkája belé vagon toldva. Bonfiniusnak Decasai bevégeztetvén a 750. lapon, következik :

„Brevis Appendix de eodem Ladislao ⁴⁾, et reliquis, per Joannem Sambucum Tirnaviensem.“ 751. lap.

„Clades in campo Mohacz, in qua Ludovicus occidit, a D. Stephano Broderith, olim Procancellario descripta.“ 757. lap.

1) Azaz : a negyedik Decasnak tíz, és az ötödik Decasnak öt könyveit.

2) Érti itt Gelei Tordai Zsigmondot és Oporinus Jánost.

3) Forgács Ferencnek ezen munkáját adta ki (de nagyon is hibásan) Hörányi Elek ily cím alatt : „Francisci Forgachii Rerum Hungaricarum sui temporis commentarii. Posonii et Cassoviae. 1788.“ in 8o.

4) Érti itt Sambucus II. Ulászló magyar királyt, kinek uralkodásáról szól Bonfinius utolsó könyvének végén.

„In obitum Imp. Ferdinandi primi oratio Joan. Sambuci.“
775. lap.

„Tumuli aliquot ejusdem Sambuci in obitum Ferdinandi.“
790. lap.

„Rerum ad Agriam 1553. anno gestarum narratio Joannis Sambuci.“ 797. lap.

„Obsidionis Zigeth brevissima, veraque expositio Sambuci.“
809. lap.

„Expugnatio arcis Temesvari descripta per Joannem Sambucum 1552.“ 813. lap ¹⁾.

„Expugnatio Arcis Tokay 1565. Anno per Lazarum a Sevende, Sambuco authore.“ 818. lap.

„Concordia Hungarica inter . . . Fridericum III. Rom. Imperatorem . . . Maximilianum, . . . et Uladislauum Ungariae Regem, inclitumque regnum Ungariae . . . conclusa anno 1491.“ 820. lap.

„Salariatatus Regni Ungariae.“ 832. lap.

„De reddita Mathiae Corona, et faedere inter . . . Fridericum III. . . et regem Mathiam“ (1463.) 834. lap.

„Joan. Herold. chronologia Pannoniae.“ 838. lap.

„Ungaricae Historiae Coronis. a) Michaelis Ritii Neapolitani de Regibus Ungariae Libri.“ 840. lap. b) „P. Callimachi Experimentis Atila.“ 856. lap. c) T. Cortesii de Mathiae Corvini Regis Ungariae laudibus bellicis Carmen.“ 867. lap.

„Reges Ungariae ab Anno Christi CDI. ad MCIOLXVII. per Joan. Sambucum versibus descripti.“ 891. lap.

„Abrahami Bakschay Schemnicensis Pannonii, Secretarii Ill. D. Palatini Syradiensis (Alberti Laski) Chronologia de Regibus Hungaricis.“ Az ajánlólevele Baksaynak a 897. lapon, maga a Chronologia a 901. lapon.

Ill. D. Alberti a Lasco, Palatini Syradien. ect. Exhortatio ad

¹⁾ Sambucus ezen leírásának kezdetén említvén, hogy I. Zápolya János király, halála előtt született fiát látta volna, Liszti János Sambucusnak ezen helyére saját kezével ezt jegyzette fel: „Nunquam aspexit, et aliqui audiisse negant.“ És alább, a hol Sambucus leírja, miképen adta át Izabella 1552-ben Erdélyt és a magyar koronát I. Ferdinándnak, ott említtet Liszti János ezt jegyzette fel: „Haec ex mea relatione vere. Nam ego . . . tunc adolescens, et Secretarius Reginae, omnibus his praesens interfui.“ Liszti Jánosnak ezen jegyzéseit kiadta Kovachich „Script. rer. hungar. min. I. 337. és 338. lapon.

milites, in expeditione Moldavica, cum Jacobum Basilicum Despotam in regnum introduceret A. D. 1561.“ 921. lap.

„Praecepta aliquot Imperatoria Sambuci.“ 922. lapon.

Megjegyzem végre itt még azt, hogy ezen kiadásnak címlapján Sambucus János három hibát követett el, ú. m. először midőn ott azt említi, hogy 1568. előtt húsz évvel (következően 1548-ban) adta légyen ki Brenner Márton Bonfiniusnak három első Decásait, holott Brennernek kiadása nem 1548, hanem 1543-ban jelent meg. Volt-e ezen első kiadásnak, 1548-ban második kiadása is? az legalább nem tudatik. Másodszer: Bonfiniusnak negyedik és ötödik Decasairól iratik a címlapon „*numquam antea excusae*,” e sem helyes, mert, a mint feljebb bebizonyítám, Bonfiniusnak negyedik Decasa már azelőtt, ú. m. 1565-ben Heltai Gáspár által, habár hibásan, de mégis ki vala adva. Harmadszor említetik a címlapon „*Accessit locuples rerum, et verborum, toto opere memorabilium Index*“, de ez hiányzik az említett kiadásnak végén.

De megjegyzendő itt még az is, hogy tudós Bayle Péter, nagy historiai szótárában hibázott, midőn Bonfiniusnak Sambucus általi első kiadásáról említette, hogy az 1579-ben Frankfurtban Wechelius András betűivel nyomtatott. Bonfiniusnak nincsen 1579-beli kiadása. Sambucus János említett 1568-beli Bonfiniusi kiadásának egy példányát ugyan 1568-ban június 10-dikén akkori veszprémi püspök, és magyarországi alcancellár Liszti Jánosnak küldött vala; kívánván azzal neki kedveskedni. Liszti János ezen példányra, Bonfinius Decasainak egyes helyeire saját kezével jegyzéseket írt, a melyeket 1798-ban Kovachich Márton ily című munkájában „*Scriptores rerum hungar. Minores. Budae. 1798.*“ Tom. I. p. 332—338. közrebocsátott.

Bonfiniusnak ezen 1568-beli kiadása a legjobbak közé számítatik, de szerfelett ritka is ¹⁾.

1581. Bonfiniusnak, Sambucus és Oporinus általi, fenemlített 1568-beli kiadása oly kedvességet és kelendőséget nyert a tudós világ előtt, hogy haszonkeresés tekintetéből 1581-ben frankfurti könyvnyomtató Wechelius Andrásnak is kedve jött Bonfiniust újra

¹⁾ Lásd. Pray „*Index Libr. rar.*“ I. pag. 172.

kiadni, de mivel Oporinus Jánosnak hat esztendőre szóló kiváltsága volt Bonfiniusnak azon kiadási lényegben való kinyomtatására, a melyet 1568-beli nyomtatásában követett, ennél fogva csak is úgy adhatta Wechelius Bonfiniust újra ki, ha Bonfinius Decásainak szövegében némi lényeges változást követhetne. — Hozzáfogott tehát Wechelius András, Sambucus Jánosnak (Chihetöleg) egyetértésével, vagy legalább azutáni tudtával, 1581-ben Bonfinius nyomtatásához és a második Decas negyedik könyvének végéig nem a Sambucus által megjobbított és Oporinus által 1568-ban nyomtatott szövegét Bonfiniusnak, hanem az 1543-ban Brenner Márton által hibásan kiadott példányt utánozta nyomtatásában, Bonfinius szövegének többi részére pedig (azaz : a második Decasnak ötödik könyvétől kezdve) Oporinus nyomtatott példányát követte. Nehogy pedig ezen tarka s következőleg némi részben hibás kiadás által Wecheliusnak ezen nyomtatási műve merőben rosznak tartassék, s nehogy becse e miatt szenvedjen, Bonfiniusnak II. Ulászlóhoz írt ajánlólevele után „Scholion“ gyanánt ezeket nyomtatta : „Secuti sumus hac editione priores tres Decades Bonfinii ex Regio illo DD. Revaiorum, ac Brenneri codice (mi nem igaz, mert nem mind a három első Decas, hanem csak az első és a másodiknak négy első könyvei utánoztattak Brenner kiadásából), ac ne cui fraus facta videretur, varietatem ex Oporini impressione . . . sine disputatine apposimus. Tu Lector ! hoc studium boni consules.“

De követett Wechelius, Bonfiniusnak ezen 1581-beli kiadásában más változást is, s még pedig helyesen. Bonfiniusnak Oporinus általi 1568-beli nyomtatott kiadásában, Oláh Miklósnak „Atila“ja az első Decasnak hatodik könyvébe vala beszúrva ; azt Wechelius onnan kihagyta, és Bonfinius egész szövegének vége után a függelékek közé nyomtatta.

S így született 1581-ben Bonfiniusnak azon újabb kiadása, melynek címje ez :

„Antonii Bonfinii Rerum Hungaricarum Decades quatuor cum dimidia. His accesserunt Joannis Sambuci aliquot Appendices, et alia . . . Una cum priscorum Regum Hungariae Decretis, seu Constitutionibus, quarum narrationes Bonfinii obiter meminere. Omnia nunc denuo recognita, emendata et aucta per Joannem Sambucum. Francofurti apud Andr. Wechelum. 1581.“ egész rétben 943 lap. azután „Index“, és „Decreta.“

Ezen kiadásnak, mely ily című könyvecskében: „Durchlauchtige Welt“ in 12., 269. lapján hibásan 1585-re tétetik, alkotó részeit szükségesnek véltem pontosan elésorolni, mivel azok nem egyeznek mindenekben azon függelékekkel, melyekkel Bonfiniusnak 1568-beli kiadása Sambucus által bővítettet.

A címlap után, minden előjáró beszéd nélkül, következnek: Sambucus, Brenner, és Bonfiniusnak már feljebb, az 1568-beli kiadásnak leírásában említett ajánlólevelei; ezek után nem rögtön Bonfiniusnak Decasai, hanem azok előtt még ezek nyomattak:

„Lectio varia“, a melyet már feljebb említettem.

„Catalogus Auctorum, quorum testimonio Bonfinius suis in Decadibus usus est.“

„Index eorum generalis, quae hac editione, praeter tres priores Bonfinii Decades exhibentur.“

Ezek után következnek Bonfiniusnak említett Decasai, melyek a 733-dik lapon berekesztetvén, utánok függelék gyanánt ezek nyomattak:

a) „Brevis appendix de eodem Ladislao (Uladislaó II.) et reliquis (Regibus) per Joannem Sambucum Tirnaviensem.“ 734. lap-tól 756. lapig.

Ez itt bővebb annál, mely az 1568-beli kiadásban megjelent, bővítettet pedig a következő két oklevéllel:

1. „Contractus matrimoniorum Regalium inter Serenissimum condam Ludovicum Hungariae Regem, et Mariam Regis Hispaniarum filiam, nec non Serenissimum Ferdinandum, tunc Archiducem Austriae, et Annam Ladislai Regis Hungariae filiam medio Maximiliani Imperatoris factus.“ (1515.) 738. lap.

2. „Concordia Ungarica inter..... Fridericum II. Rom. Imperatorem.... Maximilianum Rom. ac Ung. Regem,.... et Uladislaum Ung. et Boh. Regem, inclytumque regnum Hungariae Posonii conclusa A. 1491.“ 742. lap.

Ezen „Concordia Ungarica“ az 1568-beli kiadásban a 820. lapon mint magára álló függelék adatott ki, a fennebbi „Contractus matrimoniorum“ ott egészen hiányzik.

b) „Broderithi Descriptio recognita a Sambuco.“ 757. lapon. Szól a mohácsi vénapróról, Sambucus által megigazitva, s lehozva I. Ferdinándig, jobb tehát ezen „Descriptio“ annál, mely az 1568-beli kiadáshoz való függesztve,

c) „In Obitum Imp. Ferdinandi Primi oratio Joannis Sambuci.“ 775. lapon. Ennek a végén ki vannak hagyva I. Ferdinánd halálára írt azon sírversek, és irások, melyek az 1568-beli kiadásnak 791. laptól 797. lapjáig olvashatók.

d) „Obsidionis Zigeth brevissima, veraque expositio, Anno 1553. Samb.“ 803. lapon. Úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 809. lapján.

e) „Expugnatio arcis Temesvari descripta per Joannem Sambucum. 1552.“ 807. lapon. Úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 813. lapján.

f) „Expugnatio arcis Tokay 1565. anno per Lazarum a Sevende. Sambuco authore.“ 812. lapon. Úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 818. lapján.

g) „In moerore Funeris D. Maximiliani II. Laudatiuncula, Sambuco autore“ 816. lapon. Az 1568-beli kiadásban nincsen meg, mert akkor II. Maximilián még élt.

h) „Elogium Epitaphium D. Maximiliani II. per Samb.“ 826. lapon. Hasonlólag nincsen meg az 1568-beli kiadásban.

i) „De Corona Sereniss. Rudolphi Regis Hungariae Sambuci Oratiuncula, Posonii 25. sept. 1572.“ 827. lapon. Hasonlólag nem lehet az 1568-beli kiadásban.

k) „De Giulae, et Zigethi exitu, 1566. Samb.“ 831. lapon. Nincsen meg az 1568-beli kiadásban.

l) „Chronologia Pannoniae, per Jo. Herold.“ 834. lapon. úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 838. lapján.

m) „*Ungaricae Historicae Coronis.*“ „*Michaelis Riti* Neapolitani de Regibus Hungariae Libri.“ 837. lapon. „*P. Callimachi Experientis Attila.*“ 853. lapon. Merőben úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 840. és 856. lapjain. „*Nicolai Olahi Atila*“ 862. lapon. Merőben úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 107. lapjától kezdve, 136. lapjáig. „*T. Cortesii* de Mathiae Corvini Regis Hungariae laudibus bellicis Carmen.“ 891, és 892. lapon. Merőben úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 867. lapján.

n) „Abrahami Bakschay Schemnicensis Pannonii, Secretarij Ill. Dni. Palatini Syradiensis, Chronologia de Regibus Hungaricis.“ 914. lapon. Merőben úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 901 lapján.

o) „*Gnomae generales Sambuci de tribus summis in Impe-*

ratore virtutibus.“ 937. lapon. Az 1568-beli kiadásnak 922. lapján változtatva.

„*Decretum*“ok.

p) „*Ill. D. Alberti a Lasko Palatini Syradien. ect. Exhortatio ad milites, in expeditione Moldavica, cum Jacobum Basilium Despotam in regnum introduceret. A. D. 1561.*“ Úgy, mint az 1568-beli kiadásnak 921. lapján.

Ezek után következnek:

q) „*Index praecipuarum rerum, et sententiarum quae hoc opere continentur.*“ és

r) „*Liber Decretorum, sive articulorum aliquot priscorum Hungariae Regum, ad contextum Bonfinii illustrandum, forique Pannonici usum necessariorum.*“

Ezen utolsó függelék, melynek egybegyűjtője *Sambucus János*, Bonfiniusnak 1568-beli kiadásában nem található, s következésképp csak is 1581-ben jött legelőbb sajtó alá ¹⁾.

Mind ezekből bizonyos tehát az, hogy Bonfiniusnak ezen 1581-beli kiadása, *Sambucus* most elősorolt munkáira nézve sokkal jobb az 1568-beli kiadásnál, mert azok számosabban, s részenként bővítve adattak ki, kivéve az 1568-beli kiadásnak 832. lapján előforduló „*Salariatus Regni Hungariae*“t, a mely ezen utóbbi kiadásban egészen hiányzik, holott az igen is érdekes. De a mi Bonfiniusnak belsejvegét illeti, arra nézve ezen 1581-beli kiadás sokkal rosszabb az 1568-belinél vagy csak azért is, mert nagyon számosak a nyomtatási hibák.

Ugyan akkor, midőn Bonfiniusnak ezen 1581-beli kiadása megjelent, sajtó alá jött annak új német fordítása is a következő cím alatt:

„*Antonii Bonfinii Vngrischer Chronick XLV. Bücher, ver-teutschet aus dem Latein durch Paulum Frisium Nagoldanum zu Frankfurt am Mayn, bei Nicol. Roth 1581.*“ in folio.

¹⁾ A magyarországi törvényeknek ezen 1581-beli kiadása, nagy kelendőse miatt, mint különös munka, 1605. újra sajtó alá jött ily cím alatt: „*Decretorum, seu Articulorum aliquot priscorum Hungariae Regum, ad contextum Bonfinii illustrandum, forique Pannonici usum necessariorum Liber, nunc denuo typis proditus. Hanovicae. Typis Wechelianis. Apud Claud. Marnium, et haeredes Joannis Aubrii. MDCV. Cum privilegio Caes. Majest. ad decennium.*“ Egész rétbén, 114 lapon.

Így írja le ezen könyvnek címjét Haner: „Script. rer. hung.“ I. p. 86. Czwittinger után. Széchényi könyvtárának Iajstromában pedig „Catal. Biblioth. hungar.“ Tom. I. p. 151. ugyan ezen könyv ily cím alatt jelenik meg:

„Antonii Bonfinii Vngrische Chronica . . . in gut gemein Hochdeutsch gebracht durch P. F. N. (dedicirt dem Grafen Georg Zrinyi). Gedruckt zu Frankfurt am Mayn durch *Peter Schmidt*. 1581.“ in folio p. 191.

Ezen két különböző címe ugyanazon egy könyvnek talán onnan eredhetett, hogy annak nyomtatója Schmidt Péter e könyvnek bizonyos számú példányait frankfurti könyvárus Roth Miklós-nak eladván, ez, mint a megvett példányok tulajdonosa, azoknak új címlapot nyomtatott, hogy azokat mint valami újdonságot könyvnyebben eladhassa.

Akár hogyan is legyen egyébiránt ezen különböző címlapoknak dolga, bizonyos mindazáltal az, hogy Bonfiniusnak ezen 1581-beli németre való fordítása sokkal bővebb, s következőleg jobb is (ha bár nem is a legjobb) azon 1543-beli fordításnál, melyet feljebb említettem.

1606. Ném sokára ez után Bonfinius harmadik Decasa nyolcadik könyvének azon része, melyben Belgrádnak II. Mahomed török császár általi 1456-beli ostroma leiratik, nem csak Reusner Miklós által, következő felírás alatt: „Narratio de Belgradi, sive Albae Graecae expugnatione, a Mahomete II. Imperatore Turcarum 1456. facta“ kiadott ily című munkájában:

„Rerum memorabilium in Pannonia sub Turcarum Imperatoribus bello, militiaque gestarum narrationes illustres variorum Auctorum. Francofurti. 1603.“ in 4o. 1).

hanem egy névtelen (M. A. C. L. betűk alatt lappangó) kiadó által is közre bocsátattott a következő című könyvben:

„*Syndromus Rerum Turcico-Pannonicarum*“, melynek első kiadása 1584-ben (Czwittinger szerint p. 19.), második kiadása 1603-ban (Buder szerint „Bibliotheca Historica selecta, Jenae 1740.“ pag. 207. és Schödel szerint „Disquisitio de Regno Hungariae. Argentorati. 1676. p. 15.), harmadik kiadása pedig 1627-

1) Czwittinger a 19. lapon ezen munkának első kiadását 1568-ra teszi — a mit bajosan hihetek. — Későbbre ezen munka Kalocsán is 1770-ben újra sajtó alá jött negyed rétbén.

ben jelent meg („Catalogus Biblioth. Hung. Francisci C. Szécsényi. Sopronii. 1799.“ Part. II. p. 384. szerint), mely utóbbi kiadásban Bonfinius III. Decasának fenemlített töredéke, a 9-dik laptól a 16-dik lapig található.

1606. Frankfurti könyvnyomató Wechelius András Bonfiniusnak 1581-beli kiadását sokkal számosabb példányokban nyomtatván, hogysen azokat reménye szerint eladhatta volna, halála után a megmaradt számos példányok maradékaira, kik azon közben Frankfurtról Hanoviába áttelepedtek, szállottak. Nehogy pedig ezen példányok tömege haszon nélkül heverjen, s hogy azoknak némi kelendőség szerzessék, Wechelius maradékai 1606-ban Bonfiniusnak egy újabb kiadását színlelték, s azt azzal teljesítették, hogy az 1581-beli kiadásnak hátramaradt példányai elibe új címlapot nyomattak s ragasztottak, az új címlapok végére ezt nyomtatván:

„*Tertium omnia recognita, emendata, et aucta per Joan. Sambucum. Hanoviae. Typis Wechelianis 1606.*“

S így született 1606-ban Bonfiniusnak hanoviai színlelt új kiadása, Sambucus Jánosnak mind azon apróbb munkáival együtt, melyek az 1581-beli kiadásnak függelékeit tették.

A ki Bonfiniusnak 1581-beli kiadását, és külső s belső formáját ezen színlelt 1606-beli kiadással, habár futólag is egybe-hasonlítja, a kettőnek papirosát, az abban található papirjegyeket (Wasserzeichen), és az egyes lapok kezdetét, végét és számát összeveti, azonnal meggyőződhetik ezen nyomtatási csalásról. — Innen vagyton tehát az, hogy ezen színlelt 1606-beli kiadásban még egy szóval, de még egy betűvel sincsen több, mint az 1581-beliben, s ennél fogva merő csalás az új címlapon ezen kitétel: „*Tertium aucta*“, nem különben ezen kitétel is *aucta per Joannem Sambucum*“, mert Sambucus, a ki 1584-ben halt meg¹⁾, 1606-ban már nem élt többé s következöleg ezen színlelt kiadásnak részese nem lehetett.

Következik tehát ezekből, hogy ezen színlelt 1606-beli hanoviai kiadásnak csak azon belbecse lehet, a melylyel az 1581-

¹⁾ Lásd: „*Thomae Pope-Blount, Censurae celebrium Authorum. Genevae. 1694.*“ p. 782. és 784.

beli bír, azaz : mind a kettő Bonfiniusnak első két Decasaira nézve hibás.

Czwittinger ¹⁾ szerint, ugyanezen 1606-dik évben Bonfiniusnak magyar fordítása is megjelent. Soterius Györgynek pedig következendő című kézirata szerint : „Bibliotheca Scriptorum rer. hungar.“ ugyan ezen esztendőben Bonfinius Decasai belga nyelvre is fordítottak és sajtó alá jöttek. Én részemről Bonfiniusnak ezen 1606-beli fordításait eddig elé még nem láthattam.

A RÉGI MIKÓ VÁRÁRÓL.

SZABÓ KÁROLYTÓL.

Az Új M. Muzéum f. évi I. és II. füzete egy terjedelmes és alapos értekezést hozott gróf Kemény Józseftől „Mikó-Újvár emléke“ cím alatt.

Ebben a nagy olvasottságú szerző ezen Csík-Szereda városában eső vár eredetét s viszontagságait tárgyalván, kimondja azon meggyőződését, hogy ezen vár a XVII. század elejénél, mikor t. i. azt Mikó-Újvárának kezdték nevezni, sokkal, igen sokkal régibb. E meggyőződését azon körülményen kívül, hogy a székely földön, mint határszélien már a legrégebb időkben is léteztek némi favágatokból, árkokból és földgátakból alkotott erősségek, sőt régi kővárak is, mint a sz. léleki vár, melynek a X. vagy XI. században a székelyek általi építtetését ugyanő (*Arpadia* 1833. 170—175. l.) oklevelesen bebizonyította, alapítja magán a *Mikó-újvára* nevezeten, és a Csík-Szeredával s így Mikó-Újvárral határos *Várdotfalva* helységnek ez új várnál régibb nevén, melyek azt bizonyítják, hogy mielőtt Mikó Ferenc e várat a XVII. század elején újra építtette, már ott egy régibb várnak kellett létezni.

E véleményt egyébiránt határozottan kimondta már 1755-ben Kovács Tamás akkori Csík széki jegyző is a tudós Benkő Józsefhez, annak ez ügyben hozzá intézett felszólítására, írt levelében, melyet szerző terjedelmesen közöl, hol egyéb közt egyenesen mondja, hogy e vár *Mikó Ferenc ideje előtt is megvolt* s azon gya-

¹⁾ „Specimen Hung. Litter. Lipsiae, 1701.“ p. 85.